

ХРИСТІЯНСЬКІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ: КІНЕЦЬ ЧИ ПОЧАТОК СТАНОВЛЕННЯ?

Одним із найбільш пріоритетних завдань, які постали перед Україною після проголошення незалежності, стала розбудова інститутів демократії, правової держави і громадянського суспільства. Важливим елементом демократичної системи і громадянського суспільства є інститут політичних партій, через який реалізують свої політичні інтереси різні суспільні групи.

В Україні досі триває процес формування багатопартійної політичної системи. За цей час на політичній карті країни з'явилося більше ста політичних партій, які не тільки представили увесь можливий спектр ідеологій, а й розгорнули жорстоку конкурентну боротьбу між собою за право називатися єдиною партією, яка здатна захистити політичні інтереси окремої суспільної групи. Фактично найбільш жорстка боротьба на даний момент ведеться не стільки між партіями, які репрезентують різні ідеології, як між партіями, які змагаються за монопольне право представляти конкретну ідеологію. В Україні зареєстровано кілька комуністичних, соціал-демократичних, соціалістичних, націонал-демократичних, ліберальних, націоналістичних, християнсько-демократичних партій. Показовим є приклад Народного руху України, який сьогодні переживає тяжкий період розколів і утворення на базі колись потужної політичної сили кількох партій-клонів.

Існують підстави вважати функціональною періодизацію партійного будівництва у сучасній Україні, запропоновану С. Здіоруком і В. Бичеком, і критерії утворення періодів, які вони виділяють. I етап – 1989-1993 рр. – період романтичної ейфорії, спричиненої почуттям звільнення і свободи, поширення антикомуністичних, демократичних та західницьких настроїв; II етап – 1993-1998 рр. – період вщухання ейфорії, масового розчарування партіями, які ставали об'єктом зовнішнього маніпулювання ними; своєрідного комуністичного реваншу; III етап почався з 1998 р. – період прагматичного інкорпорування партій у політичну систему України. Ця періодизація є цілком продуктивною для партій християнської орієнтації.

Процес виникнення і становлення християнських партій в цілому логічно пов'язаний із загальними процесами і закономірностями партійного будівництва. У «романтичний» період народжується Українська християнсько-демократична партія (УХДП) – національно-демократична, антикомуністична партія з романтичним ореолом партії – борця і мучениці, який їй надавала присутність у її рядах колишніх дисидентів-борців із комуністичним

режимом. Характерною рисою перших українських «романтичних» партій, якою була і УХДП, є відсутність чіткої економічної стратегії.

Другий період партійного будівництва для християнського політичного руху в Україні ознаменувався розколом в УХДП і відходом від неї харизматичних лідерів нового покоління та утворення ними альтернативної, більш потужної, з меншим акцентом на антикомуністичні та національно-демократичні гасла партії – християнсько-демократична партія України (ХДПУ).

Третій період розбудови партійної системи України для християнського руху розпочався завершенням остаточного розпаду ХДПУ в результаті усвідомлення різними групами в її складі власних політичних і економічних інтересів і створення ними власних політичних проєктів, зокрема Всеукраїнського об'єднання християн (ВОХ). Єдиною християнською партією, що утворилася не на уламках УХДП-ХДПУ, стала Республіканська християнська партія (РХП), яка виникла у 1998 р. в результаті розколу УРП, що теж стало свідченням кризи в національно-демократичному, антикомуністичному русі.

Третій період характеризується діяльністю християнських партій з чітко означеною ідеологічною християнсько-демократичною платформою та конкретно сформульованою економічною програмою. Саме такими рисами вирізняються програми найбільш потужних на сьогодні християнських партій: ХНС і РХП.

Унікальним явищем в сучасній політичній історії України стала поява експериментального політтехнологічного проєкту, практично єдиної християнської партії, яка не проголосила наміру популяризувати християнсько-демократичні ідеали, а стала носієм теократично-монархічних ідей. На парламентських виборах 2002 р. ця партія виступила під назвою «Християнський рух».

В Європі християнські партії мають різні традиції розвитку, про що йшлося у першому розділі даного дослідження. Найбільш яскравими прикладами діяльності християнських партій є Італія, де християнські демократи орієнтуються на домінуючу в країні Католицьку церкву, і Німеччина, в якій ХНС позбавлена конкретного конфесійного забарвлення і користується підтримкою як католиків, так і протестантів. І в першому, і в другому випадку християнські демократи мають глибокі історичні традиції, і довіра, яку вони здобули у виборців, ґрунтується на наполегливій багаторічній праці і на моральному авторитеті, яким користується у цих країнах Церква, яка свого часу підтримала участь християн у політичному житті, давши їм правила для цього у розвиненій соціальній доктрині Церкви.

Утворення позаконфесійних християнських партій у Європі стало свідченням остаточного встановлення міжконфесійного миру. І лише там, де зберігається міжцерковне

напруження, як, наприклад, у Північній Ірландії, продовжують існувати і конфесійні за своїм характером політичні організації, часто ультрарадикального спрямування. Аж до 70-х рр. у Нідерландах, де після II Світової війни зберігалися протиріччя не тільки між католиками і протестантами, а й між кальвіністською «офіційною» і кальвіністською реформатською церквами, всі конфесійні групи мали власні політичні партії. І тільки в результаті встановлення партнерських стосунків між усіма конфесіями та проведення радикальної секуляризації суспільно-політичного життя в країні ослабла міжцерковна напруженість, а єдина християнсько-демократична партія стала найвпливовішою політичною силою в Нідерландах.

В Україні політики, які хочуть використати християнську ідею і сподіваються на підтримку якомога ширшого кола виборців, часто намагаються конкретно не вказувати, інтереси якої з конфесій вони мають на меті відстоювати. При цьому вони, здавалося б, досить слушно користуються досвідом європейських християнських демократів. Однак, на відміну від Європи, в Україні ще не встановлено міжконфесійного миру і терпимості. І тому навряд чи можлива ситуація, коли віруючий буде голосувати за абстрактну християнську партію, яка обіцяє обстоювати не тільки інтереси його конфесії, а й тієї, яку він звик вважати ворожою.

У зв'язку з цим показовими є уроки провалу на парламентських виборах 2002 р. Всеукраїнського об'єднання християн. Експрес-опитування частини виборців у м. Дрогобичі одним з авторів виявило, що виборцю було мало знати, що це християнська партія, його цікавило, наскільки вона конфесійна. І коли, наприклад, парафіянин УПЦ МП дізнавався, що партія негативно настановлена до УПЦ-КП, то це його, безумовно, тішило, однак коли він бачив прагнення лідерів ВОХ встановити зв'язки з протестантами, то це відштовхувало його від партії, бо протестанти для нього завжди будуть «сектантами» та «схизматиками», а католики – „еретиками”.

Партії такого типу, тобто задумані як надконфесійні, можуть сподіватися на підтримку або тих протестантів, які попри спрямованість власної свідомості на пізнання Бога та євангельських істин все ж цікавляться політикою, або католиків – членів Вселенської Церкви, або позацерковних чи невоцерковлених християн, які не вважають належність до конкретної конфесії обов'язковим атрибутом релігійної людини. Саме в країнах з досить потужним протестантським елементом і здобули популярність надконфесійні християнсько-демократичні партії завдяки надзвичайно толерантному ставленню протестантів і католиків до екуменічних ідей.

Однак особливість України полягає у тому, що ті протестанти, які представлені тут, меншою мірою стурбовані політичними проблемами, а більшою – проблемами власного

спасіння, зокрема, організація Свідків Єгови, яка входить у четвірку наймасовіших протестантських конфесій України, взагалі заперечує можливість участі своєї пастви у суспільно-політичному житті, вважаючи єдиним справедливим устроєм Царство Боже. Таким чином, незважаючи на досить тісні контакти окремих партій з лідерами протестантських конфесій, навряд чи можна говорити про широку підтримку цих партій простими віруючими, що й засвідчили парламентські вибори 2002 р. І цей факт є швидше свідченням не їх симпатій чи антипатій, а їх аполітичності. Щодо католиків латинського обряду, то їх клір ще зберігає колективну пам'ять про тотальне знищення священників і ченців за радянської влади і, дбаючи лише про відновлення своїх парафій та орденських провінцій, відверто уникає всього, пов'язаного із владою.

Щодо розрахунку на невоцерковлену масу християн, то, звичайно, при досить вдалій праці цей розрахунок міг би себе виправдати. Адже у багатьох європейських країнах саме позацерковні християни складають основну частину електорату багатьох європейських християнсько-демократичних партій. Цим і слід пояснювати той факт, що, припустимо, у Німеччині, де кількість глибоко віруючих становить близько 15% (це ті громадяни, що регулярно відвідують богослужіння, сповідаються і причащаються), християнські демократи на виборах у парламент постійно набирають від 30 до 45% голосів виборців, або у Нідерландах, де рівень практикуючих віруючих складає 21% населення, християнські демократи також постійно здобувають біля третини голосів своїх співгромадян.

Однак в Україні «невоцерковлені» християни у своїй переважній більшості ідентифікують себе в першу чергу не за релігійною ознакою, а за іншими критеріями: національними, соціальними, культурними, майновими. Тому вони схильні голосувати за партії, які обіцяють обстоювати саме ці інтереси. Крім того, необхідно зазначити, що в Україні багато громадян так і не усвідомили до кінця власні інтереси, тому їх голосування часто є ситуативним, а вибір ірраціональним, через що вони віддають свої голоси за ефектну постать, і саме ці постаті, часто не утруднюючи себе навіть чітким визначенням власної передвиборної програми, відбирають потенційні голоси прихильників не тільки християнських, а й інших партій. Християнські партії на сьогоднішній момент так і не змогли висунути тих яскравих лідерів, які б зуміли своєю популярністю забезпечити їм перемогу на виборчих змаганнях.

Таким чином, на нашу думку, сьогодні в Україні ще не визріли умови для утворення позаконфесійних християнських політичних партій. Вважаємо, що можна погодитись із В. Перевезієм, який у статті «Ліві та праві шляхи Церкви: До перехрестя?» зазначає, що у процесах національної інтеграції роль релігійного фактора є швидше дезінтегруючою (1, с. 8). В Україні немає жодної конфесії, яка б домінувала в усіх регіонах держави. По суті,

Україна розділена на зони впливу різних конфесій, а це означає, що їх протистояння буде поглиблюватись, – зазначає Л. Нагорна [2, с. 189]. На її думку, роз'єднаність церков відображає гетерогенність і сегментованість українського суспільства.

На перший погляд українські християни мають багато спільних інтересів, які доцільно було б задовольняти об'єднаними зусиллями. В першу чергу ці інтереси пов'язані із прагненням церков забезпечити всепоглинаючий вплив християнського світогляду на всі верстви населення через впровадження принципів християнського виховання у школах, дошкільних виховних закладах та вузах, через присутність священика в армії і пенітенціарних закладах, через офіційне визнання державою церковних навчальних закладів та звільнення від оподаткування тієї діяльності церков, яка спрямована на виконання їх статутних завдань. Усі ці проблеми пов'язані із сферою державно-церковних відносин, тобто таких, розв'язання яких можливе лише політичними засобами. Саме перетворення таких та багатьох інших проблем, якими стурбовані релігійні організації, на сферу реалізації державної політики і мусить стати прагненням організованих груп віруючих, які реалізують свою волю через активну участь у політичному житті, в тому числі через створення власних політичних партій. Однак проблема у тому, що різні конфесійні групи, будучи зацікавленими у вирішенні даних питань, бачать власні несхожі шляхи їх розв'язання.

Наполягаючи, наприклад, на доцільності впровадження у шкільних програмах релігійних дисциплін, різні конфесії не можуть допустити того, щоб якась із них мала домінуючі позиції у тій чи іншій школі, або навіть у тому чи іншому регіоні. Так, представники УПЦ, що перебуває у молитовній єдності з Московською Патріархією, стурбовані тим, що греко-католицьке духовенство розробило і впровадило в програми багатьох західноукраїнських шкіл курс «Християнська етика». Будучи однозначно негативно настановленою проти УГКЦ, УПЦ переживає присутність уніатського священика в українській школі як особисту образу. Більшість церков, таким чином, вважають за необхідне не допустити, щоб дітям у школах Слово Боже проповідували представники конкуруючих конфесій.

Більшість протестантських деномінацій, для яких характерною рисою є розпорошеність по всій країні, а не концентрація в окремих регіонах, вважає, що діти повинні знайомитись із євангельськими істинами у недільних конфесійних школах, або пропонують дозволити утворення конфесійних шкіл, де могли б здобувати освіту діти віруючих батьків. У тих випадках, коли в окремих регіонах окремим церквам вдається впровадити у школах релігійні предмети, протестанти, як правило, піднімають свій голос із заявами про порушення діючого законодавства про свободу совісті і відокремлення церкви

від держави і школи від церкви. Необхідно зазначити, що протестантські деномінації в основному задоволені існуючим в країні законодавством, що регулює відносини в релігійній сфері, і наполягають на його неухильному дотриманні, відкидаючи можливість втручання держави у цю сферу через надання пільг і привілеїв окремим конфесіям. Найчастіше – православній. У цьому і полягають політико-правові інтереси віруючих протестантів. Для протестантських церков як в Україні, так і за кордоном, характерним є послідовне відстоювання ідей свободи совісті і відмови держави від прагнення регулювати відносини в релігійній сфері. Українські протестанти переконані, що впровадження в державних школах релігійних або релігієзнавчих дисциплін буде залежати від симпатій та уподобань окремих чиновників. Вони стверджують, що держава не може стати механізмом місійної діяльності окремих привілейованих церков, а присутність у державній школі представника якоїсь окремої конфесії перетворює школу на середовище для навернення дітей у обрану не ними, а чиновником віру.

Зрозуміло, що із такими твердженнями не можуть погодитися віруючі тих церков, які домінують у тому чи іншому регіоні, вважаючи, що процес навчання і виховання у школі, в тому числі державній, яка по суті окрім нечисленних випадків у великих містах не має альтернативи, повинен базуватися на світоглядних засадах, які намагаються прищепити дітям їхні батьки. Так, наприклад, у офіційному друкованому органі УПЦ «Православна газета» відомий православний публіцист диякон Андрій Кураєв зазначає: «Є рівність релігій перед законом, однак ні в якому випадку немає рівності релігій перед культурою. Вклад православ'я в українську культуру неспівставний із вкладом баптистів чи п'ятидесятників». Автор статті стверджує, що держава повинна бути зацікавлена у тому, щоб діти не були іноземцями у власній країні, тому державна освітня політика мусить базуватися на певній ієрархічності, для якої характерною є особлива увага до вивчення рідної мови та історії. В релігійній сфері також має бути ієрархічність, що дозволить вести діалог з носіями інших традицій [3, с. 2].

Отже, однією із надзвичайно важливих проблем, які стоять перед християнами сьогодні в Україні, є проблема узгодження власних позицій щодо питань християнського виховання молодшого покоління у державних дошкільних закладах, школах та вузах. Прагнення домінуючих релігійних груп привести у ці заклади власних служителів культури наштовхується на опір релігійних меншин, які цілком доречно стурбовані можливими проявами дискримінації щодо власних дітей. У такій ситуації, на нашу думку, віруючі різних конфесій мали б згуртуватися для захисту власних інтересів політичними і правовими засобами і забезпечити ці інтереси у формі прийняття спеціальних законів.

До речі, в програмі жодної із існуючих або зниклих християнських політичних партій не було запропоновано варіантів розв'язання проблеми релігійного виховання підростаючого покоління в умовах поліконфесійного статусу України. Політики, як правило, обмежуються загальними фразами про необхідність будувати виховний процес на християнських цінностях.

Іншою надзвичайно важливою проблемою, яка стоїть перед релігійними організаціями і яка може бути ефективно вирішена лише політико-правовими засобами, є проблема повернення (реституції) у власність релігійним громадам майна, яке колись їм належало. Як уже зазначалося, цей комплекс проблем може бути вирішений в основному політичними методами, бо юридичне вирішення цих питань ускладнюється цілим рядом причин, головною з яких залишається складність знайти відповідь на запитання, яка із церков є юридичною спадкоємницею права на володіння тим майном, культовими спорудами та цінностями, що протягом століть створювалися в Україні. Тому найбільш гострими темами у міжцерковному діалозі залишаються претензії тих чи інших церков на володіння, скажімо, Печерською та Почаївською лаврами, Святомихайлівським монастирем, костелом св. Миколая або біскупським будинком у Києві, цілим рядом культових споруд у західних областях та на півдні України, де не вщухають перш за все майнові конфлікти між православними та віруючими інших віросповідань. Це протистояння було здатне підірвати внутрішньополітичну стабільність в Україні ще у першій половині 90-х рр., залишається гострим воно і потому. Можна стверджувати, що з'ясування стосунків між греко-католиками і православними, яке нерідко набувало форми фізичної розправи, ще надовго залишить свій слід у пам'яті та свідомості віруючих, що проживають у цьому регіоні країни. Із цього протистояння вірні обох церков винесли тверде переконання, що політичні інтереси у них не співпадають.

Політичним рішенням, якого прагне УГКЦ, має стати юридична та майнова реабілітація цієї церкви. Державні органи влади щоразу демонструють власну готовність відшкодувати ті моральні та матеріальні збитки, які були нанесені церкві у період правління комуністичного режиму. Політичного забарвлення в Україні також набуває процес відбудови культових споруд. Держава сприяє відродженню релігійної інфраструктури Православної церкви, подекуди навіть беручи на себе невластиві для неї функції сприяння одній конфесії. Часто у відбудову храмів вкладаються бюджетні кошти або позабюджетні, зібрані державними адміністраціями. І замість, здавалося б, природної позитивної реакції віруючих на ці дії держави часто спостерігаємо загострення протиріч між різними конфесійними групами на ґрунті суперництва за право володіння новозбудованими спорудами. Така ситуація склалася у Києві, зокрема, навколо проблеми передачі відбудованих за кошти

держави Святоуспенського собору Києво-Печерської Лаври УПЦ в юрисдикції МП та Святомихайлівського собору – УПЦ-КП. Парафіяни інших церков вважають неприпустимою ситуацію, коли збудовані за рахунок бюджету, а отже, за кошти платників податків, що належать до різних віросповідань (наприклад, мусульман), а також невіруючих, такі культові споруди передаються майже виключно окремим православним церквам і ніколи, наприклад, – католикам. Наслідком таких дій стала не очікувана вдячність віруючих, а новий виток загострення міжконфесійного напруження, який ледь не призвів до застосування фізичного насилля між віруючими альтернативних православних конфесій у момент передачі відбудованого Святоуспенського собору у користування УПЦ.

Таким чином, прагнення державних органів повернути Церкві майно, що перебуває у державній власності, або відновити те, що було знищене у радянські часи, шляхом його відтворення, наштовхується на бар'єр непорозуміння між віруючими різних конфесій. У такій ситуації державні інститути можуть знайти підтримку в інституцій громадянського суспільства.

Тому, на нашу думку, більш цивілізованим шляхом розв'язання тих майнових суперечностей, що склалися між громадами різних конфесій, є шлях переговорів та домовленостей. А для того, щоб репрезентувати увесь комплекс наболілих майнових проблем, віруючі потребують позацерковної організації власних сил. При цьому не обов'язковою, а психологічно, можливо, і небажаною, є участь ієрархів в обговоренні цих проблем, адже навіть за законодавством статус юридичної особи мають не церкви, а окремі релігійні громади.

Відповідно прийняття рішень щодо вирішення майнових конфліктів між релігійними організаціями можливе лише в результаті домовленостей між організованими групами віруючих, які репрезентуватимуть певні організаційні структури, можливо, політичні партії, утворені за конфесійною ознакою.

До сфери зіткнення інтересів різних релігійних організацій можна також віднести їх прагнення здобути вплив у Збройних Силах України. Після скасування в армії інституту політруків держава фактично відмовилася від участі у вихованні юнаків, які вдягли військову форму. Про проблеми виховного занепаду, який переживає армія, у своїх виступах регулярно говорять представники різних релігійних конфесій. Про необхідність впливу Церкви на армію, де є великі духовні і моральні проблеми, зокрема висловився голова Всеукраїнського Союзу Церков віри євангельської М.С. Паночко [4, с. 2].

Серед постанов Архієрейського Собору УПЦ-КП від 14 травня 1999 р. є, зокрема, рішення «схвалити бажання ЗСУ співпрацювати з УПЦ-КП з метою духовного виховання українського війська» [5, с. 1]. Священик УПЦ о. Андрій Ткачов зі Львова у травні 1998 р.

публікує у „Православній газеті” статтю «Армія і Церква», в якій стверджує, що Церква повинна і буде займатися розбудовою Збройних Сил України. При цьому він наголошує, що співпраця між Церквою і армією може бути плідною лише тоді, коли армія, усвідомивши свої духовні потреби, звернеться до Церкви з проханням їх задовольнити [6, с. 2].

Таким чином, вищенаведений матеріал підтверджує факт розуміння різними церквами необхідності власної присутності в армії для задоволення духовних потреб мобілізованої у Збройні Сили молоді.

Однак реалізувати власні наміри щодо донесення євангельських істин в армійське середовище релігійним організаціям перешкоджає не опір державних чи військових чиновників, які, навпаки, намагаються створити для цього сприятливі умови, а знову ж таки непорозуміння між ними самими. У січні 1999 р. УПЦ-КП дуже гостро реагує на спробу УПЦ укласти договір про співпрацю з прикордонними військами України [7, с. 1], а в травні 1999 р. в одній із постанов Архієрейського Собору УПЦ-КП висловлюється «глибока стурбованість з приводу дій УПЦ, спрямованих на розширення свого впливу на ЗСУ», і зазначається, що «такі дії є небезпечними для Української держави з огляду на те, що УПЦ є структурною одиницею РПЦ і як така є залежною від політики Російської держави» [8, с. 1]. Отець А. Ткачов у своїй публікації зазначає, що для армії ідеальним був би варіант моноконфесійності, однак реальність не така. Для капеланства в армії немає ґрунту, а тому не треба використовувати її як арену конфесійних суперечок [9, с. 1]. Отже, фактично склалася ситуація, коли, розуміючи важливість впливу Церкви на армію, релігійні організації відмовляються від праці у Збройних Силах, щоб не створювати нових вогнищ міжконфесійної напруги.

Дуже схожою до проблем у стосунках Церкви та армії є ситуація, що склалася у зв'язку із прагненням релігійних організацій забезпечити свою присутність у пенітенціарних закладах.

Таким чином, подолати суперечки щодо форм здійснення євангелізації у армії і пенітенціарних закладах між релігійними організаціями можливо шляхом компромісних рішень, головним наслідком яких мала б стати можливість кожного військового або ув'язненого задовольнити свої духовні потреби у той спосіб, який він обере сам. Для цього необхідний діалог між представниками різних конфесійних груп, а отже, кожна із цих груп повинна усвідомити свої інтереси у цій проблемі й організуватися для відстоювання їх, а при потребі і можливості піти на певні компроміси.

У вищевикладеному матеріалі на прикладі таких проблем, як впровадження християнських принципів виховання в освітніх установах, армії та пенітенціарних закладах і реституція власності релігійних організацій, було доведено, що політичні інтереси різних

конфесійних груп в Україні не є тотожними. Отже, за таких умов на даному етапі розвитку соціуму існування позаконфесійних християнських політичних партій по суті позбавлене смислу. Їх програми, за великим рахунком, відповідають загальним принципам, якими керуються європейські християнські демократи, але не дають відповіді на питання, як подолати ті проблеми, які в Україні зумовлені міжцерковним непорозумінням. Жодна із існуючих християнських партій не створила тієї компромісної моделі, яка б дозволила християнам впливати на політичне життя держави, та відповідала інтересам усіх конфесійних груп. Значною мірою це зумовлене тим, що партії і не прагнули усвідомити політичні інтереси віруючих різних церков. Образно кажучи, процес утворення християнських партій відбувався не «знизу», в результаті усвідомлення інтересів віруючих і об'єднання їх у єдину для всіх християн стратегію дій, а «зверху», коли певні лозунги та ідеї, які виправдали себе в інших країнах, окремі політики намагалися запропонувати масі віруючих і отримати від цього дивіденди у вигляді їх голосів на виборах.

На нашу думку, процесу формування єдиної християнсько-демократичної партії в Україні повинен передувати етап утворення конфесійних політичних партій, які чітко сформулюють завдання, що ставлять перед ними віруючі, належні до тієї чи іншої церкви. При цьому утворення конфесійних партій є гострою необхідністю (хоча Закон про політичні партії це прямо забороняє), по-перше, тому, що українське суспільство залишається гетерогенним і поліконфесійним і кожна релігійна група у ньому має власні політичні інтереси, і, по-друге, тому, що ієрархія практично усіх церков демонструє свою відстороненість від політики, цілком доречно зауважуючи, що Церква повинна залишатися аполітичною інституцією, а, отже, окрім конфесійних політичних партій, нікому представляти політичні інтереси тих чи інших конфесійних груп. Досвід європейських поліконфесійних країн, зокрема Нідерландів, показує, що в результаті гострих суперечностей, які супроводжують стосунки політичних партій, що представляють різні конфесійні групи, врешті-решт досягаються компроміси, які дозволили в тих самих Нідерландах на базі розрізнених конфесійних партій утворити єдину християнсько-демократичну партію.

Переконані, що не варто боятися загострення міжконфесійних відносин в результаті утворення конфесійних партій. Адже проблеми все одно існують і від замовчування не зникнуть. Утворення таких партій дасть можливість міжцерковне протистояння направити в політичне русло, вивести із зони конфлікту саму Церкву, давши можливість їй зосередитись на здійсненні своїх прямих функцій. Це, безперечно, сприятиме зростанню авторитету Церкви, адже попри всю стриманість ієрархів і їх прагнення не втручатися в політику час від

часу вони все-таки реагують на окремі випадки проти себе, що не завжди є безпечним для їхнього авторитету.

Діяльність конфесійних партій дасть можливість публічно оприлюднити усі деталі міжцерковних непорозумінь, що дозволить суспільству зосередити значно більше зусиль на їх подоланні.

Отже, на нашу думку, потужну християнську партію в Україні вдасться сформувати лише після досягнення терпимості і взаємоповаги до думки та інтересів інших між усіма релігійними організаціями. Але для цього ці ідеї та інтереси мають бути репрезентовані окремими конфесійними політичними партіями.

Реформа політичної системи, що триває в Україні, викликає жвавий інтерес до процесів партійного будівництва. Величезна кількість політичних партій, що утворилися за цей час, заповнили усі можливі ідеологічні ніші. Не залишилася осторонь цих процесів і християнсько-демократична ідеологія, яку в сучасному українському політичному просторі представляли у різний час відразу кілька партій: Християнсько-демократична партія України, Християнсько-демократичний союз та Республіканська християнська партія, Ліберально-християнський союз (ЛХС), Українська християнсько-демократична партія, Всеукраїнське об'єднання християн вже припинили своє існування, а “Християнський рух” навряд чи можна вважати класичною партією, до того ж він досить далекий від демократичних ідей.

Таким чином, активне прагнення окремих політиків і політичних груп об'єднати під християнсько-демократичними гаслами своїх однодумців і здобути підтримку виборців спонукає інтерес дослідників до проблеми виникнення, розвитку та перспектив християнського політичного руху в Україні.

Сьогодні можна стверджувати, що Україна остаточно визначилася із подальшим шляхом свого розвитку. Це – шлях демократії. Однак слід зважити на те, що демократія є найскладнішою із відомих форм державного правління. Демократичні процеси розвиваються по-різному у різний час і серед різних народів. Тому для створення стабільного демократичного режиму необхідно враховувати особливості розвитку тієї спільноти, серед якої цей режим запроваджується. Особливостями українського суспільства у його шляху до демократії є:

1. Брак тривалого досвіду демократичного розвитку, який, в свою чергу, призводить до невисокої політичної культури населення. Справедливою є думка відомих політологів С. Ліпсета, Г. Алмонда, С. Верба, що на формування політичної культури високого рівня необхідний значний резерв часу, якого сучасна Україна не має. Тому, на нашу думку, правильним є висновок тих вчених, які стверджують, що для України, як і інших країн, що

знаходяться в стані переходу до демократії, вирішальне значення може мати не стільки політична культура населення, скільки демократизація політичних інститутів, яка, в свою чергу, буде сприяти формуванню політичної культури. Політичним інститутом, який найбільше цікавить нас з точки зору даного дослідження, є інститут багатопартійної системи. Можна стверджувати, що сучасна партійна система в Україні утворилася не стільки внаслідок усвідомлення громадянами своєї потреби об'єднання в політичній партії для захисту власних політичних інтересів (тобто політичної культури), скільки в результаті прийняття виборчого законодавства, яке створило умови для того, щоб партії стали важливими суб'єктами політичної системи.

2. В Україні немає ні домінуючого етносу, ні домінуючої конфесії, ні домінуючої мови, ні домінуючої ідеології. Досвід Європи свідчить, що для гетерогенних суспільств найбільш придатною виявилась консенсусна модель демократії, за якої найкращим чином себе проявили такі форми державного правління, як парламентська або парламентсько-президентська республіка. Ці форми державного правління дозволяють враховувати інтереси більшості груп населення в процесі реалізації державної політики. При цьому на захисті цих інтересів, як правило, стоять політичні партії, які широким спектром представлені у парламенті. Таким чином, для консенсусної моделі демократії характерною є багатопартійна система, в той час коли для мажоритарної (вестмінстерської) притаманна швидше двопартійність, що зумовлено в першу чергу гомогенністю тих суспільств, в яких вона діє. Для України надзвичайно важливим є врахування досвіду тих країн, які, будучи гетерогенними, взяли за впровадження вестмінстерської системи демократії, що, зрештою, призвело до масштабної кризи демократії в цілому ряді країн африканського континенту. Найбільш прийнятною для гетерогенного українського суспільства є консенсусна (консоціативна) модель демократії із дієвою багатопартійною системою, парламентсько-президентською формою державного правління, пропорційною системою виборів до парламенту.

3. Ще однією особливістю України є те, що будучи поліконфесійним, українське суспільство, як і протягом багатьох попередніх століть, продовжує перебувати під домінуючим впливом православ'я. На думку багатьох дослідників, як, наприклад, С. Гантінгтона, С. Ліпсета та ін., конфесійна належність спільноти в значній мірі визначає перспективу розвитку демократії. Більшість дослідників сходяться на думці, що найбільш пристосованими до демократичних норм виявились протестантські спільноти, менш прихильними до них – католицькі. Про демократичний досвід православних спільнот говорити однозначно не дозволяє обмеженість цього досвіду. Однак, на думку С. Гантінгтона, приклад Католицької церкви, яка протягом кількох десятиліть

перетворювалася із легалізатора тоталітарних режимів у форпост демократії в цілому ряді країн Європи і Латинської Америки, дає підстави сподіватися, що й православ'я не перетвориться на бар'єр на шляху до демократії народів Східної Європи.

Ставши на демократичний шлях розвитку, Україна має можливість сприймати досвід вже утверджених демократій. Вона не поставлена перед необхідністю створювати нову систему суспільного устрою. Саме використання цього досвіду дасть можливість українському суспільству подолати усі етапи становлення демократії прискореним темпом. Справедливість цього висновку підтверджує досвід колишніх партнерів України по соціалістичному табору, які практично за одне десятиліття зуміли утвердитись як повноцінні демократичні держави.

Рівень демократичності суспільства значною мірою визначається тим, як при його функціонуванні враховуються інтереси усіх груп населення. Наявність цих інтересів приводить до оформлення певних ідей та принципів, завдяки яким інтереси реалізуються. Поєднуючись, інтереси, ідеї та принципи складаються у політичну ідеологію. Розвиток демократії у Європі спричинився до оформлення таких основних ідеологічних систем, як лібералізм, консерватизм, соціал-демократія, соціалізм, комунізм, націоналізм, християнська демократія. Із розвитком суспільства, зміною його структури ці ідеологічні системи поступово втрачали свою первісну сутність, відбувалося змішування ідей, в результаті чого в сучасній Європі досить часто важко буває зрозуміти, де та грань, яка відмежовує одну ідеологічну систему від іншої.

Однією із найвпливовіших ідеологій в сучасній Європі залишається християнська демократія. Виникнувши як реакція на лібералізм, християнська демократія у ХХ ст. увібрала в себе цілий ряд засадничих положень консерватизму, а згодом і лібералізму. У різних країнах християнські демократи займають неоднакове місце в політичному спектрі. В основному християнсько-демократичні партії належать до політичного «центру», блокуючись із лібералами і консерваторами. Однак вони також можуть представляти як лівоцентристський табір, як це було в Італії до моменту розпаду ХДП, так і правоцентристський, як це сталося у Нідерландах після того, як в 2002 р. на парламентських виборах тут перемогли християнські демократи та радикальний правий «Список Фортайма».

Приклад європейських країн, особливо ФРН, Австрії, Нідерландів, Бельгії, Італії (до 1992 р.), в яких християнські демократи є однією з найпотужніших політичних сил, спонукає українських політиків до популяризації християнсько-демократичних ідей.

Українські християнські демократи мають підстави опиратися на досвід не лише своїх європейських колег, а й на історичну спадщину українського християнсько-демократичного руху. Цей досвід не є багатим, однак він пропорційний досвіду української демократії. В ті

моменти історії, коли український народ отримував можливість демократичного розвитку, на арену політичного життя активно виступав християнсько-демократичний рух. Так було в період української революції 1917-1921 рр., в часи II Речі Посполитої на терені Східної Галичини, так сталося і по розпаді СРСР в незалежній Україні.

Таким чином, становлення християнсько-демократичного руху в сучасній Україні зумовлене: по-перше, демократизацією суспільного життя, поваленням монополії комуністичної ідеології і утвердженням багатопартійної системи; по-друге, позитивним досвідом діяльності європейських християнських демократів; по-третє, історичною традицією розвитку цього руху в Україні і, врешті, по-четверте, політичною активністю окремих християнських конфесій.

Політичні партії християнської орієнтації не стали впливовою політичною силою в Україні. Цей факт пов'язаний як із в цілому неефективним функціонуванням інституту політичних партій, який не дає партіям можливості значною мірою впливати на політичні процеси, що відбуваються в країні, так і з невдалими спробами самих християнських партій перемогти на парламентських виборах.

У виборах 1998 р. брали участь чотири християнські партії: УХДП, ХДПУ, ХНС і РХП, причому дві з них – УХДП і ХНС – утворили передвиборчий блок «Вперед, Україно!». За результатами виборів жодна із названих партій не змогла подолати чотиривідсоткового бар'єру, а сума набраних ними голосів розподілилася таким чином: «Вперед, Україно!» – 1,7384% від тих, хто голосував, ХДПУ – 1,2977% та РХП – 0,54%. Партія ХЛС фактично бездіяла і участі у виборах не брала. УХДП і ХДПУ на виборах до Верховної Ради 2002 р. взагалі не спромоглися виставити свої партійні списки. Навіть перемога в одному із мажоритарних округів представниці ХДПУ Л. Богатирьової та прохід близько двох десятків членів партії у місцеві ради не виправдовує діяльність партії, яка відмовляється в ролі організаційної структури брати участь у виборах до парламенту. Дві інші християнські партії – учасниці виборів 2002 р. – ХНС і РХП – увійшли до блоку «Наша Україна» Віктора Ющенка і вважають себе тріумфаторами виборів, при цьому особливо не наголошуючи, що в списку із понад сімдесяти депутатів, які опинилися в його прохідній частині, їх представників лише двоє – В. Стретович від ХНС і В. Бартків від РХП. Вибори 2002 р. стали випробуванням політичних перспектив ще однієї християнської політичної партії, яка виникла в 1998 р. в результаті розколу ХДПУ, – Всеукраїнського об'єднання християн. Партію було засновано у лютому 1998 р., що не дало їй можливості стати учасницею попередніх парламентських виборів. Однак в 2002 р. ВОХ стало єдиною християнсько-демократичною партією, яка наважилася на самостійну участь у виборах, виставивши список із 64 кандидатів. Окрім того, учасниками виборів у мажоритарних округах стали семеро

членів ВОХ. У результаті виборів ВОХ отримало 75154 голоси, що склало 0,29% від тих, хто має право голосу. Поразкою завершилися вибори і для тих членів ВОХ, які висунули свої кандидатури у мажоритарних округах. Двадцять дев'ятою у своєрідному виборчому змаганні, в якому брало участь 33 партії, завершила його ще одна християнська партія – «Християнський рух», заручившись підтримкою 23591 виборця, або 0,09%.

Вибори 2002 р. для християнських партій України завершилися катастрофічною поразкою. За партії християнської орієнтації проголосувало менше 100 тис. виборців, що не склало й 0,4 відсотка, або лише десяту частину від необхідних для проходження в парламент голосів тих, хто має право голосу. І це при тому, що на виборах 1998 р. цей процент наближався до позначки 3,6%. Таким чином, дані цифри мали б свідчити про падіння популярності християнського політичного руху в 10 разів за 4 роки.

Отже, партії християнської орієнтації мають мізерний вплив на політичні процеси, що відбуваються в країні. Присутність представників цих партій в органах державної влади (В. Журавський – заступник міністра освіти) і в стінах парламенту (В. Стретович, Л. Богатирьова, В. Бартків) є швидше власними досягненнями окремих особистостей, ніж символом впливовості партій, які їх мали б делегувати у ці органи. Найбільшою активністю в парламенті християнські демократи відзначалися в період з 1994 по 1996 роки, до моменту розколу ХДПУ, коли в її рядах перебували відомі юристи В. Костицький, В. Шишкін та В. Стретович. У цей період партія готує проект Конституції України, низку інших важливих проектів законів. Однак парадокс ситуації полягав у тому, що, беручи участь у розробці надзвичайно важливих державних законопроектів, партія не подбала про чіткість формулювань власних установчих документів. Саме суперечки навколо трактування Статуту стали приводом до розколу партії в 1996 р.

У 2003 році з політичної арени України зникли дві християнські партії: УХДП і ВОХ. Частина їх регіональних організацій ще до скасування реєстрації влилася в ХНС, який у зв'язку із цим змінив назву на Християнсько-демократичний союз. Таким чином, в Україні на сьогоднішній день формально діє чотири партії християнської орієнтації: ХДС, РХП, ХДПУ та «Християнський рух» (фактично не виявляє ознак життя). Дві перші входять до опозиційного блоку В. Ющенка «Наша Україна», хоча, якщо зважати на представництво цих партій у парламентській фракції (по одному депутату від партії, причому від РХП у прохідну частину списку не потрапив навіть її голова М. Поровський), то можна зробити висновок, що вони не стали впливовою політичною силою. ХДПУ не можна вважати опозиційною силою вже хоча б тому, що її лідер В. Журавський займає одну з високих посад у системі виконавчих органів влади.

Проблему функціонування християнських політичних партій неможливо розглядати поза контекстом розвитку політичної системи в Україні. Незважаючи на гетерогенний характер українського суспільства, політологи відзначають відсутність достатньої структурованості суспільства як об'єктивної основи формування дієздатних партійних груп, розвитку реальної демократії і громадянського суспільства. Мова йде про групову ідентифікацію індивідів, про механізми їх соціально-класової і партійно-політичної співпраці, без чого модель представницької демократії ніколи не стане ефективною.

Політологи зазначають, що, на відміну від Заходу, в Україні сформувалися не класичні партії, які в стабільному суспільстві відрізняються одна від одної за ідейними і соціальними ознаками. В Україні формування партій відбувається не за принципом об'єднання під партійними знаменами ідейних однодумців, не на основі пріоритетності програмних цілей, а шляхом залучення будь-кого, з будь-яким мотивуванням, зокрема, за допомогою матеріальних преференцій. В результаті численні партії формуються і функціонують як механізми іміджу окремих політиків, виборчі машини для їх лідерів.

Характеристика, яку дають політичним партіям дослідники, значною мірою справедлива і для християнських політичних партій України. У більшості вони дійсно є не політичними об'єднаннями ідейних однодумців на основі пріоритетності програмних цілей, а знаряддям виборчих технологій окремих політиків.

Парламентські вибори 1998 та 2002 рр. засвідчили, що популярність християнських партій у незначній мірі залежить від рівня релігійної активності населення. Ці партії не здобули помітної підтримки ні на "релігійно пасивному" Сході, ні на "активному" Заході. Цей факт можна пояснити кількома причинами. По-перше, небажанням змішувати релігію, яка для віруючих є чимось позаземним, сакральним, і приземлену "брудну" політику. Підтвердженням цієї думки є засвідчені соціологами факти про майже вдвічі вищу довіру віруючих до Бога, ніж до Церкви і духовенства, яке, на переконання переважної більшості опитаних, жваво обговорює політичні питання у релігійних громадах. При цьому лише десята частина прихожан схильна прислуховуватися до політичної позиції своєї церкви. По-друге, в момент прийняття політичних рішень фактично в усіх учасників політичного процесу релігійна самоідентифікація відходить на задній план. Віруючі (а їх, за даними різних соціопитувань, понад 60%) готові голосувати за різні політичні сили, від націонал-демократичного до комуністичного спрямування, тим більше, що в країні фактично не залишилося партій, які б будували свою ідеологію на атеїстичних засадах, навпаки, усі впливові партії чітко вказують про наближеність своїх програм до християнської системи цінностей. По-третє, християнські партії як переважна більшість інших партій переживають гостру кризу недовіри населення. Більшість віруючих обурює прагнення окремих політиків

домогтися задоволення своїх політичних інтересів, прикриваючись християнськими назвами і гаслами. І, зрештою, по-четверте, християнські партії не спромоглися висунути із своїх рядів сильних лідерів, очікування яких, знову ж, за даними соціопитувань, характерне для половини опитаних українських громадян.

За таких обставин важко робити прогнози щодо перспектив християнського політичного руху в Україні на підставі аналізу діяльності існуючих політичних партій. Так само важко визначити перспективи практично усіх інших українських партій, яких в Україні нараховувалося понад 100. Однак при цьому, вважаємо, не піддається сумніву доцільність розбудови в Україні багатопартійної системи. Звичайно, важко сподіватися на те, що утворення партійної системи відбуватиметься класичним шляхом, коли різні суспільні групи, усвідомивши власні інтереси, будуть організовувати власні політичні партії, що відстоюватимуть їх, адже на оформлення такої системи необхідно, по-перше, достатньо часу, якого Україна не має, і, по-друге, достатня політична активність громадян, чого теж немає в Україні, яка ще з радянських часів успадкувала соціально-політичну апатію і розчарування широких верств населення.

Формування партійної системи, яка є однією із ознак демократичності суспільства, таким чином, значною мірою залежить від рівня політичної культури населення. В західних суспільствах ця культура формувалася протягом тривалого часу при наявності усіх необхідних умов. Україна, як і інші країни, що перебувають у стані переходу до демократії, вимушена надавати вирішальне значення реформуванню політичних інститутів, у тому числі інституту політичних партій. Демократизація політичних інститутів буде сприяти формуванню демократичної політичної культури. Тобто формування політичних партій як одного з інструментів демократичної політичної системи і їх діяльність, спрямована на популяризацію серед населення різноманітних ідеологічних концепцій, можуть, врешті-решт, мати своїм наслідком усвідомлення окремими суспільними групами власних політичних інтересів, що, в свою чергу, вестиме до більш швидкої структуризації суспільства.

Необхідно зазначити, що політична та державна еліта в Україні усвідомлюють необхідність реформування політичних інститутів, у тому числі потребу створення багатопартійної системи. Наслідком цього розуміння стало впровадження спочатку змішаної мажоритарно-пропорційної системи виборів парламенту, що мало позитивний вплив на розвиток політичних партій, а згодом і усвідомлення необхідності переходу до пропорційної системи, яку озвучили не лише лідери політичних партій, що намагалися провести відповідний закон у парламенті ще напередодні виборів 2002 р., а й продемонстрував

Президент України, коли восени 2002 р. запропонував реформу системи влади, спрямовану на побудову парламентсько-президентської республіки.

Таким чином, формування партійної системи в Україні триває, і відповідь на питання про перспективи розвитку політичних партій, які представляють різноманітні політичні ідеології, в тому числі християнсько-демократичну, швидше за все дасть лише час.

Література

1. Перевезій В. „Ліві” та „праві” шляхи Церкви: до перехрестя? // Дзеркало тижня. – 2001. – 31 березня.
2. Нагорна Л.П. Національна ідентичність в Україні. – Київ, 2002.
3. Православна газета. – 1997. – Квітень.
4. Християнський мир. – 2000. – Январь.
5. Голос православ'я. – 1999. – Січень.
6. Православна газета. – 1997. – Травень.
7. Голос православ'я. – 1999. – Січень.
8. Голос православ'я. – 1999. – Червень.
9. Православна газета. – 1997. – Травень.